

- Микитюк, Оксана. «Конотативний зріз термінів шовінізм та фанатизм у публіцистиці Дмитра Донцова». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 10, 2019, с. 88–100.
- Mykytiuk, Oksana. "Connotative Meanings of the Terms chauvinism and fanaticism in Dmitry Dontsov's Publicistic Works". *Linguostylistic Studies*, iss. 10, 2019, pp. 88–100.

УДК 811.161.2'38+81'366.5

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2019-10-88-100>

КОНОТАТИВНИЙ ЗРІЗ ТЕРМІНІВ ШОВІНІЗМ ТА ФАНАТИЗМ У ПУБЛІЦИСТИЦІ ДМИТРА ДОНЦОВА

Оксана Микитюк

Національний університет «Львівська політехніка»
Львів, Україна

У статті проаналізовано характерне для лінгвальної дійсності явище переходу мовних одиниць одного стилю в інший. З'ясовано, що терміни в публіцистичних текстах Дмитра Донцова отримують конотативне забарвлення завдяки авторським дефініціям, атрибутивним модифікаторам та використанню численних тропів (метафор, антитез, порівнянь). Доведено, що емоційні тексти Трибуна нації є базою для формування державотвірного світогляду та основою в теоретичному осмисленні сучасних суспільно-політичних проблем.

Ключові слова: суспільно-політичні терміни, шовінізм, фанатизм, Дмитро Донцов, конотація.

Mykytiuk Oksana. Connotative Meanings of the Terms *chauvinism* and *fanaticism* in Dmitry Dontsov's Publicistic Works. An overview of the stylistic resources of the Ukrainian language would be incomplete without the texts of the main ideologist of the Ukrainian nationalism, Dmytro Dontsov, since some terms-notions in Dmitriy Dontsov's journalistic texts receive new connotative coloring due to the author's definitions.

The article analyzes the phenomenon of transition of the linguistic units of one style to another in the linguistic reality. It has been revealed that the terms in the journalistic texts of Dmytro Dontsov are emotionally colored due to the author's definitions and the use of numerous tropes (metaphors, antitheses, comparisons). New semantic shades of terms in the works of D. Dontsov contribute to better ideological understanding of the basic political realities.

The case study proves that the terms *chauvinism* and *fanaticism* are considered in all sources as negative only, so it is worth analyzing the interpretation of these concepts not only in the scientific literature, but also in journalism, which influences the formation of the reader's position and is an effective factor in the creation of political thinking. In addition, it is impossible to give definitely negative assessment of the terms that are still functioning in the Ukrainian politics.

The study has revealed that the attributive modifiers for the terms *chauvinism* and *fanaticism* used in the texts of the Tribune of the Nation do not coincide with the attributive modifiers fixed in the dictionaries and the political science and philosophy research papers. The author argues that the retrospective review of socio-political terms, which after the collapse of the USSR Empire returned to the cultural heritage of an independent state, is obviously an important issue.

It is proved that the emotional texts of Dmytro Dontsov are the basis for the formation of a state-building outlook of the citizens and the basis for the theoretical understanding of the contemporary socio-political problems.

Key words: socio-political terms, chauvinism, fanaticism, Dmytro Dontsov, connotation.

Вступ. Огляд стилістичних ресурсів української мови неможливий без текстів головного ідеолога українського націоналізму Дмитра Донцова, позаяк терміни в його публіцистиці набувають авторської дефініції та стають конотативно маркованими крізь призму низки художніх засобів – метафор, порівнянь, тавтологій, антитез, здобувають підкріплення на основі поглядів численних знакових постатей української та неукраїнської історії, отримують чітку авторську характеристику завдяки оцінним атрибутивним модифікаторам (які не збігаються зі загальноновизнаними).

Сьогодні важливий ретроспективний огляд суспільно-політичних термінів, які після розвалу імперії СРСР обростають новими семантичними відтінками та ідеологічно формують розуміння засадничих політичних реалій. Позитивом є і те, що стають актуалізованими праці, повернуті до культурної спадщини самостійної держави. Таким чином українська «мовна картина світу» наповнюється новими прізвищами, позитивний вплив яких навіть важко оцінити для формування державотвірної ідеології. Ідея повернення «до джерел» стосується текстів Дмитра Донцова, які нещодавно вийшли десятитомовим виданням завдяки ідеї видатного українського історика Ярослава Дашкевича та подвижницькій праці колективу Науково-ідеологічного центру ім. Д. Донцова. Варто наголосити, що базові роботи Д. Донцова на тлі політичної історії першої половини ХХ ст. схарактеризував науковець, теоретик націоналізму О. Баган (*Актуальна націософія* 322–331; *Поміж істиною і політикою* 5), а стриженеві ідеологеми політичного мислителя інтелектуалів-вісниківців розглянув професор С. Квіт.

На окрему позицію заслуговує огляд мовознавчих здобутків, що торкаються суспільно-політичної термінології (та дотичної до неї суспільно-економічної, філософської тощо) у навчальних підручниках з термінознавства (Панько, Кочан, і Мацюк 37–48), монографіях (Микитюк; Панько; *Українська мова*) та статтях (Новоставська; Панночко).

Міждисциплінарний характер дослідження текстів Дмитра Донцова можливий лише на тлі історичного, літературного, політологічного, філософського контексту, що є допоміжним матеріалом дослідження. Тому суспільно-політичні терміни як основа вивчення української державності є об'єктом вивчення істориків та політологів, які аналізують постать мислителя та його ідеологеми в позитивному (Касьянов; Лісовий; Сосновський; Чугенко) чи в негативному (Грицак 197; Coleman, Hrytsak, Hundorova, Zaitsev, and Shkandrij) сенсі. Сучасне політичне розуміння аналізованого матеріалу розкривають навчальні посібники (Гомза;

Манелюк, і Чубур), кожен з яких відтворює своє розуміння засадничих понять з огляду на ідейний зміст. Комплексного мовознавчого аналізу суспільно-політичних термінів на базі праць міжвоєнного часу з проекцією на розуміння суті ідеологічного навантаження термінів крізь призму різних стилів ще не був предметом розгляду. Тому вкрай важливо на широкому матеріалі праць Д. Донцова дослідити численні назви політичних напрямів, рухів, течій, приміром, *націоналізм, лібералізм, ідеалізм, матеріалізм, большевизм, волюнтаризм, гуманізм, гуманітаризм* тощо, серед яких важливу роль у публіцистиці ідеолога українського націоналізму належить термінам *шовінізм* та *фанатизм*.

Мета дослідження – з'ясувати лінгвоспецифічні конотативні ознаки термінів *шовінізм* та *фанатизм* у публіцистиці Дмитра Донцова, що є основою формування державотвірних поглядів. Поставлена мета передбачає розгляд таких завдань:

- показати роль Дмитра Донцова в теоретичному осмисленні суспільно-політичної термінології;
- порівняти значення лексем *шовінізм* та *фанатизм* за словниковими дефініціями та в текстах мислителя;
- проаналізувати позитивну/негативну конотацію термінів *шовінізм* та *фанатизм* в аспекті сучасних політичних проблем.

Матеріал і методи дослідження. Джерельною базою дослідження є тексти Дмитра Донцова «Націоналізм», «Дух нашої давнини», «Хрестом і мечем», «Єдине, що є на потребу» та численні лексикографічні праці.

У статті використано: а) інформаційно-смысловий метод аналізу, що відтворює знання про світ із погляду позиції автора; б) міждисциплінарний метод, оскільки до аналізу мовознавчих аспектів долучено дані політології, історії, філософії, що дозволяє з'ясувати розуміння лексем у відмінних терміносистемах; в) метод текстоцентричного аналізу, позаяк вивчення мовного змісту йде від тексту до семантики слова; г) метод контекстуального аналізу, за допомогою якого відтворено дані контексту як смислотвірного чинника; ґ) порівняльний метод, що відображає відмінну природу термінів *шовінізм* та *фанатизм* за текстами Дмитра Донцова та іншими джерелами.

Результати дослідження та дискусія. Важливим є теоретичне наповнення текстів Д. Донцова низкою термінів, оскільки «його ідеологія була, з одного боку, продуктом української тогочасної дійсності, а з другого, – його діяльність та творчість помітно зважали на формуванні цієї дійсності» (Сосновський 7).

Термін *шовінізм* та *фанатизм* усі лексикографічні та політологічні джерела подають лише як негативно марковані, тому варто проаналізувати розуміння цих понять не лише за науковою літературою, а й за публіцистикою, яка формує позицію читачів та є дієвим чинником вироблення політичного мислення. Крім того, не можна лише негативною конотацією затаврувати терміни, які до сьогодні активні в українській політиці. Український філософ, який свого часу відбув 11 літ таборів та

заслань за свою просвітницьку і правозахисну діяльність, В. Лісовий вважає, що нігілізм є щоразу оновлюваною річчю в нашому суспільстві, відтак «суспільство не повинно уникати діалогу політичних ідеологій тому, що саме такий діалог дозволяє не занедбати жодну із тих життєво важливих цінностей, кожна із яких є центральною у тій чи іншій ідеології» (9). Тому аналіз термінів вкрай актуальним сьогодні, коли суспільство перебуває в наелектризованому політичному стані, спричиненому війною, виборами, корупцією тощо.

Термін шовінізм за словниками – це реакційна (за СУМом – буржуазна) ідеологія, що пропагує національну винятковість та ненависть між народами (*Словник* 11: 505; Шведа 468). Прикметно, що терміна *шовінізм*, як і терміна *фанатизм*, нема у відомому Короткому оксфордському політичному словнику. Впадає у вічі, що розгляд лексеми *шовінізм* автори посібника «Сучасні ідейно-політичні течії» подають у навчальній темі «Сутність націоналізму. Патріотизм у контексті сучасних соціально-політичних реалій» (Манелюк, Чубур 130), таким чином *шовінізм* відверто протиставлено до *націоналізму*. Визначення терміна подано крізь призму апелятивації, внаслідок чого відбулося перенесення власної назви особи на поняття: «*Шовінізм* – з французької, від імені французького капрала наполеонівської армії (Chauvin), якому приписують фразу «Французи кращі за усіх, всі гірші за французів». Агресивна форма націоналізму, сповідування національної винятковості, протиставлення інтересів однієї нації інтересам іншої, національна пихатість, розпалювання національної ворожнечі й ненависті» (Манелюк, Чубур 130). Таким чином у науковій літературі сформовано всуціль негативну конотацію аналізованого поняття.

Кардинально іншим є визначення терміна *шовінізм* в публіцистиці Дмитра Донцова. Суть *шовінізму* Трибун нації розглядає крізь призму розуміння величі та могутності свого в наших предків та заперечення цього в прихильників Драгоманова, потім у провансальців. У драгоманівців *шовінізм* – це «„той страшак“, яким п'ятнують ... всяку здорову любов до свого». Натомість Дмитро Донцов розповідає про кардинально інший *шовінізм* (власне в неймовірно позитивному сенсі) старої України, яка «вирощувала Орликів і Полуботків». Поняття *шовінізму* (і *патріотизму* теж) публіцист розкриває словами тодішнього генерал-губернатора в Україні Румянцева, який про українських людей писав, що «при всіх науках і в чужих сторонах обраченія лишилися козаками і заховали любов до своєї власної нації і солодкої отчизни», також українська національно свідомо громада, хоч якою малою вона не була, вважала, «що вони найперші на цілім світі, і що нема від них нікого дужчого, нікого хоробрішого, нікого розумнішого, і що все, що в них, то найкраще» (Донцов, *Хрестом і мечем* 88). Переформатування щодо трактування терміна *шовінізм* почалося з приходом в політику М. Драгоманова, який почав утверджувати думку, що північна сестра є

краща, коли за поглядами К. Коберського (1936 р.) *патріотизм* (у значенні понад усе любити свій народ) почав дорівнювати *шовінізму*. Підсумком такої позиції стало, за переконанням Донцова, зрадливість, оскільки «прийшли Кочубеї, і Любченки, і Винниченки» (Донцов, *Хрестом і мечем* 88), після яких україноцентрична доктрина занепала. Висновкує Дмитро Донцов вкрай переконливо: такий «шовінізм» українського народу (як перевага свого в усьому) вважала за небезпечний та шкідливий цариця Катерина, але не витримує жодних аргументів (про такий «шовінізм») думка українського радикала К. Коберського (Донцов, *Хрестом і мечем* 89). Прикметно, що в лапках подано лексему *шовінізм* в цьому перекрученому змісті, оскільки за здоровим глуздом такий *шовінізм* є передусім *патріотизмом*. Аргументована позиція мислителя, викладена в його публіцистичних творах, щодо визначення терміна *шовінізм* не відповідає жодній аналізованій реєстровій статті чи дефініції в підручниках.

Публіцистика Дмитра Донцова увиразнювально викриває підміну понять: *патріотизм* – *шовінізм*, *відступництво* – *космополітизм*. Ідеолог українського націоналізму пояснює, що *патріотизм* XIX століття на жаргоні драгоманівців отримав назву «шовінізм», а те, що тоді було *відступництвом* в «радикало-соціалістів, зветься „космополітизмом»» (Донцов, *Хрестом і мечем* 88). Ще одним аргументом Дмитро Донцов характеризує мислення провансальців, бо вони «своє льюкайство... називали „державництвом”, а свою душевну вияловість – „культурністю”, що бореться з „шовінізмом»» (Донцов, *Націоналізм* 177). Таким чином, протиставлення *культурности* до *шовінізму* – це маркер провансальської ідеології, де іронійно-саркастична манера мислителя підсилює розуміння лексеми *шовінізм* та формує конотативний зріз тексту.

Термін *шовінізм* в Дмитра Донцова є точкою відліку для розгляду думок демократів та провансальців. Наприклад, спокусливим для нашої демократії було повірити, що лише знання принесе щастя в соціальні та національні відносини, тому вчений знущально й викривально пояснює, як треба «науково обґрунтувати» ідеал людськості: «Гноблених – відівчити від їх „шовінізму”, гнобителів – від фальшивих ідей *матеріалізму*, і одних, і других – від національного засліплення» (Донцов, *Націоналізм* 31). Отже, за допомогою освіти всі стануть друзями, про що Великий публіцист каже, що не задумувалися правовірні, чи легко помирить лисицю з курями чи вовка з телям (Донцов, *Націоналізм* 32).

Проблемі протиставлення *шовінізму* як негативного явища та *націоналізму* як позитивного всистемі національної ідеології та міжнародних відносин присвячено дисертацію та монографію П. Кузика. Проте в Дмитра Донцова в опозитивні відношення входить конотативно негативний термін *шовінізм* (з його синонімами *інтернаціоналізм* і *космополітизм*) та *відданість вітчизні*. Ідеолог українського націоналізму пояснює вади демократичної інтелігенції, для якої «замість відданости отчизні» важлива «боротьба з „шовінізмом”, *інтернаціоналізм* і

космополітизм всяких відтінків» (Донцов, *Дух нашої давнини* 230). Мудрість предків, глибокі ідеї княжих часів є в тексті «Дух нашої давнини» антитезою до ідей Драгоманова «літератури плебейської, літератури „черні”». Відтак термін *шовінізм* є визначальним для характеристики позиції інтелігентних демократів. Дмитро Донцов пояснює, що великі історичні традиції могли б сформувати надважливі на сьогодні державотвірні засади, натомість в тих думках «демомарксівська інтелігенція» бачила «*шовінізм* (отчизна), *мілітаризм* (козацтво), або релігійний дурман (церква)» (Донцов, *Дух нашої давнини* 29).

Термін *шовінізм* є тлом для дотичної дефініції передвоєнного часу, внаслідок чого маємо таку промовисту цитату: «Блаженно-наївним світом був світ століття, яке в 1914 р. запалося в небуття. Світ, коли вірили в безнастанний автоматичний поступ, у світло розуму, яке впорядкує хаос... Це був світ, коли вірили в те, що у світі „поступу” насильство, *шовінізм*, війни і звади перестануть бути регуляторами “темного Середньовіччя”, так само, як і *фанатизм*; що їм в наші часи не буде місця... Це були часи, коли ми вірили – чи прагнули? – що слово правди заб’є облуду й *егоїзм*, класовий чи національний... Іван обійметься з Ванюхою чи з ким, єретиків не палитимуть на більше на кострищах, кати бавитимуться в джигуна або викладатимуть пасьянси, тирані присвятяться добродійству або гратимуть у ситківку, лев ляже коло ягняти, рай буде на землі і щастя в людях. А над усім світом загориться радісна веселка всецілющої демократії і братерства» (Донцов, *Хрестом і мечем* 74–75). Отже, для характеристики суті століття перед першою світовою війною Дмитро Донцов використовує численні терміни (*шовінізм*, *фанатизм*, *егоїзм*, *демократія*), актуалізовує думки іронічним тоном (розповідає, як кати викладатимуть пасьянси, тирані присвятять життя добродійству), оперує в опозитивних відношеннях українськими та російськими іменами (*Іван* та *Ванюха*), використовує діалектні слова (*кострища*, *джигуни*), увиразнює сказане назвами тварин (*лев*, *ягня*), закінчує улесливим тоном та творить своєрідну метафору: «радісна веселка всецілющої демократії». Цитата з такими чіткими метафорами, сатирично-викривальним типом розповіді навіть сьогодні підходить до красивих передвиборчих розповідей сучасних політиків, а термін *шовінізм* тут потрапляє у фактично художній контекст, унаслідок маємо явище «всецілющої демократії». Матеріал роботи переконує, що текстоцентричний аналіз накладається на розуміння ідеології Дмитра Донцова в аспекті формування націєцентричної свідомості, що свого часу пояснив Б.Кравців у передмові до книжки М.Сосновського: «Автор мав наметі не гльорифікацію д-ра Донцова, не його забронзування чи відбронзування, але аналізу і по змозі якнайбільш об’єктивну характеристику його теоретичної та публіцистичної діяльності за останніх майже 70 років» (Сосновський 11).

Важливо простежити атрибутивні модифікатори до терміна *шовінізм* і в наукових, і в публіцистичних текстах, оскільки вони є визначальними

для конотативного забарвлення сказаного. Атрибутивний модифікатор СУМу щодо *шовінізму* – це *великодержавний* (Словник 1: 319), значення якого збігається з терміном *шовінізм*. Монографія П. Кузика дає терміни *агресивний, завойовницький шовінізм* поряд з *толерантним, демократичним націоналізмом*. Натомість Дмитро Донцов використовує модифікатори до терміна *шовінізм* такі: *злочинний, звірячий, вузький*.

У передмові до третього видання автор пояснює суть нападів на книгу «Націоналізм», що мала за мету формувати ідею незалежності України, повний сепаратизм та цілковите протиставлення комплексів Московщини. У підсумку численні противники ідей *націоналізму* намагалися заперечити ці аксіоматичні потреби українців. Відтак працю Дмитра Донцова називали брошурою, бачили там шкідливі ідеї та навіть «повною „**злочинного шовінізму**”» (Донцов, *Націоналізм* 22). Відтак автор сам подає атрибутивний модифікатор *злочинний* до терміна *шовінізм*, даючи йому негативну оцінку.

Таким самим конотативно негативним модифікатором є атрибутив *звірячий*. Назву «**звірячий шовінізм**» Дмитро Донцов подає у лапках, що повністю заперечує це явище, показує відсутність цього *шовінізму* в Україні, отже, автор підсилює текст переносним вживанням зазначеної лексеми. Емоційно сильний термін *звірячий шовінізм* в публіцистичному стилі вмотивовує необхідність боротьби проти ворожих ідей, а не їхнього виправдовування. На переконання Трибуна нації оберігання України від вибухів «*звірячого шовінізму*» вносило «сумнів у слушність нашої ідеї, ослаблювало підсвідому силу опору чужим ідеям» (Донцов, *Хрестом і мечем* 190).

Твори Дмитра Донцова увиразнює атрибутивний модифікатор *вузький* (*шовінізм*), що є характеристикою поглядів Драгоманова, якого хвалили всі російські патріоти, оскільки він відкинув усі самостійницькі інтереси України, прославляв російську культуру, одним словом, був зовсім нешкідливий (Донцов, *Націоналізм* 84).

Прикметно, що більшість означень до терміна *шовінізм* вжито в переносному значенні, таким чином спростовується саме негативне розуміння поняття *шовінізму* в Дмитра Донцова. Дискусійні моменти щодо терміна *шовінізм* можливі лише в представників різних антагоністичних держав, оскільки як явище української історії *шовінізм* ніколи не був визначальним для українців, які ніколи не мали наступальної позиції, а сповідували лише оборонництво. Великий публіцист пояснює, що трактування *шовінізму* в історичному аспекті передбачало безумовну любов до всього українського. Тому Дмитро Донцов ставить за завдання пробудити приспану націю і утвердити її статус як сильної, войовничої, незламної нації.

Отже, суть терміна *шовінізм* в публіцистиці подано крізь призму різних поглядів суспільно-політичних діячів, підсилено переносним вживанням цієї лексеми та увиразнено атрибутивними модифікаторами.

Важливо, що Дмитро Донцов викриває штучну підміну понять щодо розуміння аналізованого терміна.

Термін фанатизм. Словникова дефініція терміна *фанатизм* є в опозиції до терміна *шовінізм*, оскільки стрижневим словом щодо *фанатизму* була лексема *відданість*, а щодо *шовінізму* – *нетерпимість*. Прикметно, що даючи визначення *фанатизму*, СУМ оперує словами *пристрасна відданість*, *нетерпимість* (до інших вірувань), *безрозсудна одержимість* (ідеям) (*Словник* 10: 558). З реєстрової статті впливає всуціль негативна конотація аналізованої лексеми. Словник «Політичні партії», даючи пояснення *фанатизму політичному*, також зазначає про «крайній ступінь відданості» (теоріям, поглядам) та *нетерпимість до протилежних*» (Шведа 428).

Відтак треба з'ясувати, яке розуміння цього слова вкладає в тексти ідеолог українського націоналізму. *Фанатизм* – для Дмитра Донцова – це переможний рух до зміни суспільного ладу (Донцов, *Дух нашої давнини* 41), а дефініцію аналізованого терміна він дає словами Ніцше: «*Фанатизм* – це захоплення абстрактним, відірваною думкою, яка з запереченням відноситься до існуючих відносин. Суттю *фанатизму* є те, що він у відношенні до конкретного спустошуючий і руйнівний» (Донцов, *Націоналізм* 177). Мислитель цією цитатою пояснює «цілий родовід *фанатизму*, бо основою всього є теологічна доктрина, таким чином «за цим заперечуючим *фанатизмом* криється велика позитивна думка» (Донцов, *Націоналізм* 177). Крім того, Великий публіцист бачить емоційність *фанатизму*, до якого належить максимум етичної напруженості, підпорядкування особистого загальному, хоча «самоотвержений малорос» чи «політично бездоганний міщанин» вважає таку позицію аморальною, бо всі загальнонаціональні справи він вимірює міркою своєї приватної вигоди. Ідеолог переконує, що всі визначні історичні події – це наслідок *фанатизму*, а в XVI–XVIII віках ціла французька нація шукала порятунку виключно в своїм фанатизмі (Донцов, *Націоналізм* 176). Оскільки лише інтелектуалізму часто не вистачає, щоб скерувати правильно юрбу, Дмитро Донцов дає таку цитату: «Дійсні пани світу, щоб заслужити цю назву, мусіли бути часто ентузіястами і *фанатиками*» (Донцов, *Націоналізм* 182). Але не лише єдиний *фанатизм* вирішує все в політичному житті, бо велика ідея має бути «не лиш *фанатична*,... але й служити інтересам поступу; організувати людей і народи для зміцнення існуючої культури» (Донцов, *Націоналізм* 187). Таким чином, *безрозсудна одержимість*, *крайній ступінь відданості*, який подають словники як негативно марковані компоненти значення, в ідеолога українського націоналізму переростають в позитивну сутність, оскільки саме *фанатизм* здатний повернути політичне життя в позитивний бік.

Неймовірно промовисто Дмитро Донцов пояснює необхідність *фанатизму* для формування україноцентричної позиції. Мислитель

неодноразово переконує, що з метою побудови сильної держави варто «залишити прокляту спадщину невільничих часів» та повірити в значущу (за Донцовим) «велику місію своєї ідеї» та формувати «панську психіку народу-володаря». Відтак надважливим елементом для нації, яка хоче панувати, є *фанатизм* і примус. Мислитель ці лексеми подає як опозитивні до ніжності: «„*Фанатизм*” і „*примус*”, а не „*ніжність*”, сповняють основну функцію в суспільнім житті, і їх місце не може лишитися незайнятим» (Донцов, *Націоналізм* 208). Словосполука «*брак фанатизму й віри*» є одноплановими поняттями з вадами українців, точніше з «*трусливим провінціалізмом*», до якого належить: компромісовість, мінімальна програма для українства, «страх поставити справу на вістрі меча», пристосування до обставин та «ідеологічна хиткість» (Донцов, *Націоналізм* 125). Впадає у вічі, що не лише численні аргументи, серед яких «*брак фанатизму*», а й метафора «*справа на вістрі меча*» творять емоційно сильний вплив на читача в публіцистиці Дмитра Донцова та аргументують необхідність формування державотвірного світогляду.

У тексті «*Дух нашої давнини*», що за часом написання значно пізніша (1944 р.) ніж «*Націоналізм*» (1926 р.), автор знову пояснює, що таке «*брак фанатизму*». Відомо, що *большевізм* сформував догми советської влади (*крайній матеріалізм, матеріалістичний комунізм* і т. д.), проте наша демократія не могла цим «*кличам*» протиставити ніякої сильної віри, націєцентричної свідомості, тому «*брак фанатизму* і ненависть до нього» автор розуміє як «*поклін перед тою самою всесильною в їх очах матерією*» (Донцов, *Дух нашої давнини* 142).

Конотативне навантаження лексеми *фанатизм* яскраво увиразнено через постаті українських письменників. Приміром, мислитель цитує П. Куліша, для якого національні інтереси не важать, він за щастя на тихому хуторі. Сам творець фонетичного правопису та кирило-методієвець каже, що його «створена для тихого щастя душа з трудом піддавалася нашептам *фанатизма*» (Донцов, *Дух нашої давнини* 41). Кардинально відмінною є позиція Т. Шевченка, «у творах якого палахкотіла багряна заграва наших героїчних часів» (Донцов, *Хрестом і мечем* 74), та саме за *фанатизм* М. Драгоманов «ненавидів Шевченка». Терміни *фанатизм* і *шовінізм* стали основою для характеристики Т. Шевченка, оскільки йому «закидали „*фанатизм*” – цебто гарячу віру в свою правду, „*шовінізм*” – цебто горяче прив'язання до свого, і „*ненависництво*”, цебто обурення і гнів до загарбника» (Донцов, *Дух нашої давнини* 7).

Конотативно насичені за своєю суттю терміни *фанатизм, космополітизм, соціалізм* стають маркерами для відтворення поглядів певних політичних діячів. Дмитро Донцов ставить питання про те, в якій добі нашої історії маємо «черпати свій заповіт, свої традиції» (Донцов, *Хрестом і мечем* 74) та логічно виходить на персономени. Автор характеризує Т. Шевченка з його *фанатизмом* та М. Драгоманова, «який став символом найбільш антигероїчного віку нашої історії – XIX віку»

(Донцов, *Хрестом і мечем* 74). Таким чином позиція мислителя однозначна: Драгоманов – це символ «космополітизму» й «поступовости», символ соціалізму – це Карл Маркс (Донцов, *Хрестом і мечем* 74), а символ українського непереможного духу, символ фанатизму – це Т. Шевченко.

Атрибутивний модифікатор *горіючий* до терміна *фанатизм* ще більше підсилює суть цього явища як межово сильної дії. Прикметно, що автор зіставляє загальновідомий термін *воюючий комунізм* та авторський неологізм *горіючий фанатизм*. Мислитель характеризує «модерну літеплу Європу», яка відкинула Бога, та, як підсумок, отримала слабку провідну верству. Тому «воюючому комунізмові треба протиставляти людей і борців тої самої енергії, того ж формату, такої ж відваги, такого ж самого духа прозелітизму, ще більш негнutoї, ще гарячішої віри! Ще більш *горіючого фанатизму!*» (Донцов, *Хрестом і мечем* 259). Важливо, що формування сильної провідної верстви бачать і сучасні дослідники, бо «визначальну роль у будівництві християнської духовної цивілізації покликана відіграти нова національна еліта знань» (Башнянин 246).

Отже, значення термінів *шовінізм* і *фанатизм* автор розкриває у своїй публіцистиці на основі великого аргументувального матеріалу, бо надважливим для нього є утвердити українську націю: «Твердо йти своєю життєвою дорогою може тільки нація людей великих характерів, безхарактерна суспільність, навіть при сприяючих обставинах, навіть при чужій допомозі, не творить нічого. Завше перекидатиметься від захвату до розпачі, тратитиме голову по перших невдачах, переоцінюватиме силу перешкоди, а не довірятиме власній, хоч би й як „свідома” була свого „ідеалу”» (Донцов, *Єдине* 21).

Висновки та перспективи досліджень. Проведене дослідження переконує, що взаємоперехід між стилями – явище, характерне для лінгвальної дійсності. Публіцистика Дмитра Донцова дозволяє осмислити суть основних суспільно-політичних термінів на основі чималого виразнювального матеріалу, яким є ретроспективний огляд української історії, залучення художніх тропів, зокрема характерної для Дмитра Донцова антитези чи метафори тощо.

Аналізований матеріал засвідчує, що дефініція та атрибутивні модифікатори термінів *шовінізм* та *фанатизм* отримують в ідеолога українського націоналізму іншу конотацію, ніж у словниках, та стають виразним елементом публіцистичного стилю. Мислитель показує зміну в значенні терміна *шовінізм*, що пов'язано з постаттю Драгоманова, який український *патріотизм* ототожнив з *шовінізмом*. Численними мовними фактами Дмитро Донцов формує оптику суспільства та переконує, що *шовінізм* (як «здорова любов до свого»), що *фанатизм* (як бездоказова віра) неймовірно потрібні для підколоніальних націй, щоб вони набули здатності панувати та боролися за свою ідею.

Авторське розуміння термінів *фанатизм* і *шовінізм* у текстах «Націоналізм», «Дух нашої давнини», «Хрестом і мечем» та ін. подано крізь

призму поглядів різних культурно-політичних діячів та є основою розуміння генія Шевченка, оскільки його віра в свою правду була і *фанатизмом*, і *шовінізмом* (значення якого не відповідає сучасному трактуванню).

Конотативний вектор впливу на читача у публіцистичному стилі часто залежить від загальноновизнаних (*великодержавний шовінізм, завойовницький шовінізм*) або авторських (*звірячий шовінізм, горючий фанатизм*) атрибутивних модифікаторів до термінів.

У перспективі варто дослідити назви течій, рухів, суспільно-економічних формацій, що в текстах міжвоєнного часу отримують відмінне від загальноновизнаного емоційно-експресивне поле.

Список використаної літератури

- Баган, Олег. *Актуальна націософія: теоретичні, культурологічні, геополітичні та історіософські аспекти*. Львів: Піраміда, 2016.
- Баган, Олег. *Поміж містикією і політикою (Дмитро Донцов на тлі української політичної історії першої половини ХХ ст.)*. Київ, 2008.
- Башнянин, Григорій, Мисловський, Петро, Шевчик, Богдан, і Пасічник, Василь. *Українська національна ідея: політико-економічний та історико-соціальний аналіз*. Львів: Ліга-Прес, 2018.
- Гомза, Іван. *Суспільно-політичні рухи*. Київ, 2018.
- Грицак, Ярослав. *Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ – ХХ ст.* Київ: Генеза, 1996.
- Донцов, Дмитро. *Дух нашої давнини*. Львів–Київ: Накладом Юрія Криворучка, 2011.
- Донцов, Дмитро. *Єдине, що є на потребу*. Київ: Діокор, 2002.
- Донцов, Дмитро. *Націоналізм*. Вінниця: ДП «ДКФ», 2006.
- Донцов, Дмитро. *Хрестом і мечем*. Тернопіль: Рада, 2010.
- Касьянов, Георгій. *Теорії нації та націоналізму*. Київ: Либідь, 1999.
- Квіт, Сергій. *Дмитро Донцов: ідеологічний портрет*. 2-ге вид. Львів: Галицька видавнича спілка, 2013.
- Короткий оксфордський політичний словник*, за ред. І. Макліна, А. Макмілана; пер. з англ.: В. Сидоров, Д. Тарашук та ін. Київ: Основи, 2005.
- Кузик, Петро. *Націоналізм і шовінізм у міжнародних відносинах*. 2-ге вид. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003.
- Кузик, Петро. *Націоналізм та шовінізм у міжнародних відносинах*. Автореф. дис. ...канд. політ. наук: 23.00.04. Львів, 2004.
- Лісовий, Василь. *Культура – ідеологія – політика*. Київ: Видавництво ім. Олени Теліги, 1997.
- Манелюк, Юрій, і Чубур Наталія. *Сучасні ідейно-політичні течії*. Київ: КНЕУ, 2010.
- Микитюк, Оксана. «Суспільно-політична термінологія Дмитра Донцова як основа українських державотвірних традицій». *Куньч, Зоряна, Наконечна, Галина, Микитюк, Оксана, Булик-Верхола, Софія, Теглівець, Юлія. Теорія терміна: конкретизація лексико-семантичних парадигм*. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2018, с. 67–90.
- Новоставська, Оксана. «Парадигматичні відношення (синонімія та антонімія) у філософській термінології творів Івана Франка». *Українська мова*, № 2, 2013, с. 68–75.
- Паночко, Михайло. «Українська суспільно-політична термінологія кінця ХІХ – початку ХХ ст.: лексикографічний аспект». *Науковий вісник Дрогобицького державного*

педагогічного університету ім. Ів. Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство), № 7, 2017, с. 133–6.

Панько, Таміла. *Від терміна до системи*. Львів, 1979.

Панько, Таміла, Кочан, Ірина, і Мацюк, Галина. *Українське термінознавство*. Львів: Світ, 1994.

Сосновський, Михайло. *Дмитро Донцов – політичний портрет: З історії розвитку ідеології українського націоналізму*. Нью-Йорк–Торонто, 1974.

Словник української мови, за ред. І. К. Білодіда. В 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005.

Чугуєнко, Михайло. *Формування та розвиток ідеології Дмитра Донцова*. Автореф. дис. ...канд філософ. наук: 09.00.12. Харків, 1998.

Шведа, Юрій. *Політичні партії: енциклопедичний словник*. Львів: Астролябія, 2005.

Coleman, Heather, Hrytsak, Yaroslav, Hundorova, Tamara, Zaitsev, Oleksandr and Shkandrij, Myroslav. *A roundtable on Myroslav Shkandrij's Ukrainian Nationalism: Politics, Ideology, and Literature, 1929–1956*. DOI: 10.1080/00085006.2017.1319619.

References

Bahan, Oleh. *Aktualna natsiosofia: teoretychni, kulturolohichni, heopolitychni ta istoriosofski aspekty*. Lviv: Piramida, 2016.

Bahan, Oleh. *Pomizh mistykoiu i politykoiu (Dmytro Dontsov na tli ukrainskoi politychnoi istorii pershoi polovyny XX st.)*. Kyiv, 2008.

Bashnianyn, Hryhorii, Myslovskiy, Petro, Shevchyk, Bohdan, and Pasichnyk, Vasyl. *Ukrainska natsionalna ideia: polityko-ekonomichnyi ta istoryko-sotsialnyi analiz*. Lviv: Liha-Pres, 2018.

Homza, Ivan. *Suspilno-politychni rukhy*. Kyiv, 2018.

Hrytsak, Yaroslav. *Narys istorii Ukrainy: formuvannia modernoi ukrainskoi natsii XIX – XX st.* Kyiv: Heneza, 1996.

Dontsov, Dmytro. *Dukh nashoi davnyyny*. Lviv–Kyiv: Nakladom Yuriia Kryvoruchka, 2011.

Dontsov, Dmytro. *Yedyne, shcho ye na potrebu*. Kyiv: Diokor, 2002.

Dontsov, Dmytro. *Natsionalizm*. Vinnytsia: DP “DKF”, 2006.

Dontsov, Dmytro. *Khrestom i mechem*. Ternopil: Rada, 2010.

Kasianov, Heorhii. *Teorii natsii ta natsionalizmu*. Kyiv: Lybid, 1999.

Kvit, Serhii. *Dmytro Dontsov: ideolohichni portret*. 2nd ed. Lviv: Halytska vydavnycha spilka, 2013.

Korotkyi oksfordskiy politychnyi slovnyk, edited by I. Maklina, A. Makmilana; translated by V. Sydorov, D. Tarashchuk and all. Kyiv: Osnovy, 2005.

Kuzyk, Petro. *Natsionalizm i shovinizm u mizhnarodnykh vidnosynakh*. 2nd ed. Lviv: Vydavnychi tsestr LNU imeni Ivana Franka, 2003.

Kuzyk, Petro. *Nationalism and Chauvinism in International relations*. PhD Thesis Abstract. Lviv, 2004.

Lisovyi, Vasyl. *Kultura – ideolohiia – polityka*. Kyiv: Vydavnytstvo im. Oleny Telihy, 1997.

Maneliuk, Yurii, and Chubur Nataliia. *Suchasni ideino-politychni techii*. Kyiv: KNEU, 2010.

Mykytiuk, Oksana. “Suspilno-politychna terminolohiia Dmytra Dontsova yak osnova ukrainskykh derzhavotvirnykh tradytsii”. *Kunch, Zoriana, Nakonechna, Halyna, Mykytiuk, Oksana, Bulyk-Verkhola, Sofiia, Tehlivets, Yuliia. Teoriia termina: konkretyzatsiia leksyko-semantychnykh paradyhm*. Lviv: Halytska Vydavnycha Spilka, 2018, pp. 67–90.

Novostavska, Oksana. “Paradigmatical Relations (Synonymy and Antonymy) in the Ivan Franko’s System of Philosophical Terms”. *Ukrainska mova*, no 2, 2013, pp. 68–75.

Panochko, Mykhailo. “Ukrainian social and political terminology of the end of 19th – the beginning of the 20th century. Lexicographical aspect”. *Research Journal of Drohobych*

- Ivan Franko State Pedagogical University. Series "Philology" (Linguistics), no 7, 2017, pp. 133–6.*
- Panko, Tamila. *Vid termina do systemy*. Lviv, 1979.
- Panko, Tamila, Kochan, Iryna, and Matsiuk, Halyna. *Ukrainske terminoznavstvo*. Lviv: Svit, 1994.
- Sosnovskyi, Mykhailo. *Dmytro Dontsov – politychnyi portret: Z istorii rozvytku ideolohii ukrainskoho natsionalizmu*. Niu-York–Toronto, 1974.
- Slovyk ukrainskoi movy*, edited by I. K. Bilodid. 11 vols. Kyiv: Naukova dumka, 1970–1980.
- Ukrainska mova u XX storichchi: istoriia linhvotsydu. Dokumenty i materialy*. Kyiv: Vydavnychiy dim "Kyievo-Mohylianska akademiia", 2005.
- Chugujenko, Mykhailo. *The Formation and Development D. Dontcov's Ideology*. PhD Thesis Abstract. Kharkiv, 1998.
- Shveda, Yurii. *Politychni partii: entsyklopedychnyi slovnyk*. Lviv: Astroliabiia, 2005.
- Coleman, Heather, Hrytsak, Yaroslav, Hundorova, Tamara, Zaitsev, Oleksandr and Shkandrij, Myroslav. *A roundtable on Myroslav Shkandrij's Ukrainian Nationalism: Politics, Ideology, and Literature, 1929–1956*. DOI: 10.1080/00085006.2017.1319619.

Стаття надійшла до редколегії 24.02.2019